

EDUCATION NEEDS IN THE CURRENT ROMANIAN SOCIETY

Teodor Pătrăuță

Prof. PhD., "Vasile Goldiș" Western University of Arad

Abstract: As generation training process, education is guided for two permanent references that can be applied by every generation. On the one hand, we have the cultural-historical inheritance, inheritance that generates the so-called historical identity, and, on the other hand, we have the expectations of the new generation regarding the role played in the context of European and world wide civilization. In this article, we will try to portray briefly the education needs in the current Romanian society.

Keywords: education, teaching-learning methods, globalization

Ca proces de formare a generațiilor, educația poartă nota culturii contemporaneității, care însă e ghidată de două repere de permanență istorică pentru orice generație: rmoștenirea cultural-istorică a înaintașilor, care imprimă profilului spiritual al tinerei generații nota de identitate istorică a comunității căreia îi aparține, dar și nota de așteptare și de finalitate a rolului pe care generația aspiră să-l joace în contextul complex și divers al civilizației Europei și lumii. Spațiul educativ al școlii se încarcă însă și cu probleme pe care le creează eforturile românilor de reconstrucție democratică a țării, întrucât procesul aduce în scena actualității probleme de formare civică și morală a tineretului.

Problematica atât de complexă a științei informării, precum și acțiunile concrete de creare a societății informaționale globale solicită conducerii școlii să caute mijloace de cooperare informațională pentru a introduce școala în vastul sistem informativ planetar. Toate aceste provocări existente în viața școlii românești solicită noi competențe profesionale și un nou atos educativ în școala românească. Atingerea unui asemenea obiectiv se poate realiza pornind din jos spre vârful sistemului, lucrând cu fiecare unitate școlară în parte și încercând să întărim capacitatea ei educațională, eliminând rătăcirile educative de la raționalitatea pedagogică, umplând golurile instructive cu acțiuni judicioase și acționând curajos pentru a aduce în jurul școlii forțe sociale sănătoase din societatea românească. În fața provocărilor și a euforiei informaționale, școala românească a înregistrat dereglări, aprecieri eronate, disproporții acționale - scăderea interesului pentru învățarea prin practică - ignorări de procedee firești, rătăcirii prin dezechilibre funcționale și ignorarea raționalității acțiunii educative și a bazelor ei psihice și sociale.

O analiză a nevoilor de educație presupune clasificarea nevoilor, urmând ca în funcție de natura fiecărui tip să se stabilească celelalte caracteristici ale nevoilor (volum, intentate, urgență, importanță), precum și resursele și mijloacele specifice de satisfacere.

În plan real, nevoile de educație se prezintă într-o mare varietate și în combinații diverse care fac dificilă cuprinderea lor într-o ecuație educațională completă. Totodată, nevoile de educație interferează, se suprapun, uneori se confundă cu alte nevoi sociale sau individuale ale omului, ceea ce complică analiza.

NEVOILE DE EDUCAȚIE – REALITATE ȘI CONCEPT

Termenul de nevoi de educație, a fost multă vreme cvasiabsent din limbajul pedagogic și din literatura de specialitate de la noi. Chiar și atunci când sintagma „nevoi de educație” a fost invocată (sau evocată), aceasta s-a făcut nu atât cu referire la realitatea dată a nevoilor de educație, ci mai

degrabă din necesități teoretice sau/și ideologice, adică în contexte explicative (și justificative) pre-formulate din care nevoia de educație nu putea să lipsească fără ca argumentația să fie lacunară. Căci în educație și îndeosebi în proiectarea educației, instituționalizate și organizate la nivel de sistem, nimic nu se poate construi și nu poate convinge iară a răspunde mai întâi la întrebări cum sunt: Pentru ce? Pentru cine? De ce atât și nu mai mult sau mai puțin? De ce acum și nu altădată? etc.

De aceea, chiar și în lipsa unei analize explicite a realității nevoilor de educație, răspunsurile la întrebări precum cele menționate nu au lipsit și nu puteau să lipsească, ele fiind impuse de însăși logica discursului pedagogic, care este o logică a lui „trebuie”, a unui „trebuie” căruia fiecare for de decizie și, în general, fiecare nouă concepție pedagogică tind să-i imprime statutul lui „este necesar”.

Problema nevoilor de educație, deși tot mai evidentă ca realitate, nu poate fi considerată pe deplin clarificată în datele ei esențiale și nici în ceea ce privește algoritmi de soluționare și tipurile de soluții ce pot fi date. Însuși conceptul de nevoie de educație nu are semnificații stabilizate și unanim acceptate. Au loc încă dispute și există încă multe semne de întrebare privind statutul nevoilor de educație în raport cu societatea și individul, privind relația dintre obiectiv și subiectiv, relația dintre necesitatea dată, izvorâtă din realitatea existentă și necesitatea anticipată, proiectată în virtutea unor scopuri sau a unui *sistem* de valori, relația dintre educația care succede, educația care precede și educația care prevede.

Este adevărat că în Dicționarul de pedagogie, termenului de „nevoie de educație” i se alocă un scurt articol (semnat de Nicolae Vințanu) în care aceasta este definită drept „necesitate specifică omului - exprimată în același timp de societate - de formare și dezvoltare a indivizilor la nivelul acțiunii, gândirii și conviețuirii în societate”, precizându-se că nevoia de educație „este cuprinsă între nevoile fundamentale ale omului” și că „este resimțită de om în raport cu condițiile sociale, gradul de civilizație și dezvoltarea sa ca subiect al istorie”. Dar această nominalizare a nevoii de educație printr-o definiție de dicționar - chiar dacă bine construită - nu a fost suficientă pentru a consacra un termen, un concept și mai ales o paradigmă, câtă vreme nici „filosofia” din a cărei perspectivă pedagogia și pedagogii abordau procesul educației, nici realitatea funcționării structurilor educative nu vizau o analiză și un mod de proiectare, organizare și evaluare a educației în termenii relației nevoi-resurse.

Problema analizei nevoilor de educație - ca atribut al managementului strategic - nu se poate pune în orice condiții, ci numai în contextul unor schimbări radicale în modul de funcționare a instituției educative și a sistemului de învățământ care să facă analiza de nevoi nu numai posibilă, dar și necesară, să-i imprime caracterul unui instrument indispensabil al managementului educațional atât la nivelul procesului de învățământ, cât și la nivelul instituției școlare și, mai departe, al sistemului educativ.

DETERMINAREA UNEI NEVOI DE EDUCAȚIE

Dacă ar fi să respectăm o anumită logică a discursului științific, atunci ar trebui ca înainte de a continua analiza, să definim un concept al nevoilor de educație, care să fie ulterior proiectat pe realitatea nevoilor de educație, căruia să-i găsim, cu alte cuvinte, „referințele empirice”.

A determina o nevoie de educație înseamnă a răspunde la întrebarea „pentru ce și pentru cine organizăm un anumit proces sau sistem educațional și de ce îl organizăm așa și nu altfel?”. Cu alte cuvinte, identificarea nevoilor de educație este demersul prin care stabilim care sunt cerințele, trebuințele, necesitățile care impun și justifică proiectarea și susținerea unui proces a unui program, a unei structuri sau instituții educaționale. Premisa în virtutea căreia proiectarea pedagogică și managementul educațional trebuie să se întemeieze pe analiza nevoilor de educație este aceea că:

educația în ansamblul ei, ca și fiecare instituție, structură, program și acțiune educațională, funcționează în scopul satisfacerii anumitor nevoi și/sau al rezolvării anumitor probleme.

A organiza un proces sau un sistem educațional fără a-l orienta în mod explicit spre satisfacerea unor nevoi determinate înseamnă a-l plasa în sfera voluntarismului, a proiecției subiective aleatorii și, evident, a-l lipsi de raționalitate și de utilitate socială. Faptul că o anumită acțiune educațională este ghidată de scopuri precis formulate nu înseamnă, prin el însuși, că acțiunea este și necesară, în timp ce scopul este o imagine, o proiecție sau o pre-figurare ce implică întotdeauna o parte de construcție subiectivă, inclusiv riscul erorii, nevoia de educație este o realitate, ea acționează ca un fapt, ca o situație dată ce impune cu o anumită intensitate și o anumită urgență, independent de dorințele sau proiecțiile noastre subiective.

Nevoia de educație nu poate fi nici anulată, nici inventată, ea poate fi determinată, analizată și ulterior satisfăcută prin acțiuni organizate de la început în acest sens. Orientarea explicită spre satisfacerea unor nevoi și rezolvarea unor probleme este un atribut al acțiunii educaționale eficiente, care imprimă acesteia raționalitate, utilitate socială și justifică alocarea resurselor necesare realizării ei.

Rolul studierii nevoilor de educație nu se reduce la a da sens și a imprima utilitate socială acțiunilor educative, ci se extinde și asupra dimensiunilor, modului de organizare și conținutului proceselor sau sistemelor de educație ce se proiectează. Rezultă că principalele elemente care alcătuiesc un proces sau un sistem educațional - obiective, structură, conținut, metodologie, extindere, durată, costuri etc. - se stabilesc nu întâmplător și nici pe baza unor modele abstracte gata făcute, ci în funcție de volumul, structura, intensitatea și urgența nevoilor de educație pentru satisfacerea cărora procesul sau sistemul respectiv este organizat. Analiza nevoilor de educație este baza de plecare în alegerea sau stabilirea scopului care va ghida acțiunea educativă, în definirea misiunii instituției educative și în dimensionarea resurselor ce vor fi alocate acesteia.

Semnificația nevoilor de educație este că acestea sunt un factor sau un mobil al acțiunii educative și pentru relevarea genului de probleme pe care le vizează analiza nevoilor de educație, ca demers al proiectării pedagogice și al procesului managerial. S-au evidențiat, în acest sens, trei ipostaze ale nevoilor de educație, care pot fi luate și ca puncte de reper în elaborarea unui concept al nevoilor de educație:

- în plan existențial, nevoile de educație apar ca stări de necesitate obiectivă, în sensul ca sunt independente de opiniile și voința proiectantului (profesorului, managerului), stări care acționează ca factori actuali sau potențiali de declanșare și orientare a acțiunii educative și care justifică (impun) alocarea resurselor necesare pentru susținerea programelor, instituțiilor sau structurilor educative investite cu satisfacerea necesităților respective;
- în plan teoretico/metodologic, nevoile de educație au statutul unor premise, al unor argumente sau puncte de reper obiective menite să scoată teoriile, strategiile sau metodele propuse din zona arbitrariului și voluntarismului (sau cel puțin să creeze această impresie), să le dea deci girul obiectivității, al necesității, al concordanței cu realitatea;
- în planul proiectării pedagogice și al actului managerial, nevoile de educație constituie baza de plecare și de orientare în conceperea proiectului pedagogic sau planului managerial, iar analiza nevoilor de educație apare ca un demers pragmatic menit să imprime realism și raționalitate acțiunii educative și să convingă (să impună) alocarea resurselor necesare acesteia.

Aceste trei ipostaze ale nevoilor de educație sunt atât de evidente încât ele se impun aproape de la sine și sunt integrate aproape spontan în orice proiect pedagogic, în orice strategie și concepție privind educația și parcă și mai mult în proiectele și strategiile de schimbare, de reformă. Astfel, modernizarea metodologiei didactice, restructurarea conținuturilor, reconsiderarea relației profesor-elevi, reșezarea rețelei școlare și a treptelor de învățământ și multe alte proiecte sau teorii ale schimbării au fost și sunt prezentate ca impuse de necesități obiective, fie prin invocarea mutațiilor de context social, economic, științific (dinamica socială a profesiunilor, schimbările

tehnologice, explozia informațională, etc.), fie prin invocarea necesităților interne, de ordin pedagogic și psihologic, ale procesului de învățământ (concordanța cu mecanismele psihologice ale învățării, accentuarea caracterului formativ și creativ al învățământului etc.). Mai recent, au fost aduse în discuție nevoile de schimbare asociate integrării europene și nord americane. În paralel însă, s-au revigorat preocupările privind caracterul național al educației, iar nevoia de păstrare, prin educație, a specificului național a fost și este baza unor alternative pedagogice mai mult sau mai puțin diferite de cele elaborate din perspectiva integrării.

În educație și în pedagogie se întâmplă adesea ca aceeași realitate să fie invocată drept „bază orientativă și necesară” pentru proiecte diferite, uneori opuse sau chiar ca aceleași nevoi de educație, asupra cărora există un acord unanim, să fie prezentate drept argumente pentru alternative diferite ale schimbării (sau conservării).

De aceea, clarificarea statutului nevoilor de educație și al analizei de nevoi în raport cu teoriile și strategiile privind învățământul, departe a fi rezolvate, rămâne o problemă actuală și care se acutizează în perioadele de schimbare.

NECESITATEA ANALIZEI NEVOILOR DE EDUCAȚIE

Determinarea nevoilor de educație este un prim pas al proiectării pedagogice, constând în identificarea existenței unor necesități suficient de bine conturate pentru a fi luate în considerare și studiate. Pentru a servi efectiv proiectării, nevoile de educație trebuie analizate, adică studiate în alcătuirea lor internă, radiografiate, evaluate și ierarhizate până la nivelul la care cunoașterea lor devine operațională. Există cel puțin trei împrejurări care generează necesitatea analizei nevoilor de educație ca etapă a proiectării pedagogice:

- În primul rând, analiza nevoilor de educație este impusă de natura deosebit de complexă a acestei categorii de nevoi specific umane. Spre deosebire de alte nevoi ale omului, cum sunt trebuințele primare sau nevoile de bunuri și servicii, care se manifestă suficient de evident și de specific, fiind nemijlocit accesibile observației, nevoile de educație apar rareori într-o formă specifică și nemijlocit observabilă, ele sunt „ascunse” sub o varietate de manifestări, mai mult sau mai puțin simptome al unor nevoi reale de educație. Relația dintre aparență și esență în cazul nevoilor de educație este mediată și susceptibilă de distorsiuni, fie datorită instrumentelor de cunoaștere, fie prin intervenția filtrului subiectiv al intereselor și concepțiilor despre ceea ce este necesar în educație. Sub acest aspect, analiza nevoilor are rolul de a dezvălui componența educativă din nevoile sociale sau individuale ale oamenilor, de a distinge nevoile de educație de celelalte categorii de nevoi și de a le prezenta într-o formă clară, explicită, bazată pe date și indicatori semnificativi, care să permită decizii corecte privind alocarea resurselor și angajarea mijloacelor necesare pentru satisfacerea nevoilor.
- În al doilea rând, analiza nevoilor de educație se impune datorită faptului că acestea nu se prezintă ca o masă omogenă de necesități echivalente, ci ca un ansamblu de variate nevoi, diferite ca volum, intensitate, nivel, formă de manifestare, mod de satisfacere. Sub acest aspect, analiza are rolul de a pune în evidență configurația nevoilor de educație, gradul în care acestea sunt acoperite prin procesele și structurile de educație existente și sensul acțiunilor viitoare.
- În al treilea rând, analiza nevoilor de educație este necesară întrucât, prin mecanisme ce țin de evoluția obiectivă a existenței sociale, nevoile depășesc întotdeauna, atât ca volum, cât și ca dinamică, posibilitățile societății de a le satisface, și atunci, satisfacerea unora implică în mod necesar renunțarea la satisfacerea altora. Oricât de mare ar fi potențialul de resurse de care societatea sau individul dispun, acesta nu este niciodată suficient în raport cu totalitatea nevoilor existente la un moment dat, iar acest decalaj dintre nevoi și resurse pune planificatorul în fața unei opțiuni: el trebuie să aleagă ceea ce trebuie făcut în funcție de ceea ce se poate face. Sub acest aspect, analiza

nevoilor are rolul de a stabili o ierarhie sau o ordine de prioritate a nevoilor de educație, care să țină seama atât de caracteristicile nevoilor (intensitate, amploare, urgență, importanță), cât și de volumul și configurația resurselor disponibile.

Fundamentarea scopurilor pe analiza de nevoi se constituie în condiția primordială a credibilității, raționalizării și șanselor de reușită ale oricărei strategii de reformă în domeniul educației. Derivarea obiectivelor educaționale în funcție de nevoile de educație rezultă în urma unor analize prezentate în schema de mai jos:

Aceste analize mijlocesc trecerea pe diferite paliere ale ierarhiei scopurilor și nevoilor, de la palierul cel mai general al scopurilor și nevoilor sistemice, până la nivelul acțiunii concrete a profesorului și al nevoilor de educație al elevilor. Fiecare palier de analiză fundamentează un nivel de decizie, iar trecerea de la nivelele superioare de decizie la cele subordonate nu este una directă, ci o trecere mijlocită de analiza scopuri-nevoi.

Aplicarea acestui model atenuază centralismul deciziilor, fiind un model întemeiat pe autonomia structurilor, în care structura de la un anumit nivel nu preia necondiționat deciziile nivelului supraordonat, ci le trece prin filtrul propriilor analize și strategii în funcție de nevoile de educație care acționează nemijlocit asupra nivelului respectiv. Astfel deciziile privind organizarea și managementul instituției școlare luate de conducerea școlii nu sunt o transpunere liniară a deciziilor structurilor supraordonate (Inspectorat școlar, Minister), ci rezultatul analizei combinate a obiectivelor treptei, ciclului de învățământ și profilului în care școala se integrează și a nevoilor de educație care acționează și se adresează direct instituției școlare.

În urma acestei analize, se determină nevoile de educație ce trebuie acoperite de procesul de învățământ pe care instituția îl organizează și se definesc, în relație cu nevoile și resursele, obiectivele precum și celelalte elemente de organizare a procesului de învățământ.

Derivarea obiectivelor în funcție de nevoi se efectuează pe o dublă filieră:

- Una este aceea a obiectivelor, respectiv nevoilor de educație definite și transmise pe filieră ierarhică administrativă;
- * Cealaltă este o filieră deschisă către mediul extern și care acționează în sens invers: de la obiective concrete la scopuri generale și valori, de la nevoi individuale la nevoi sistemice și sociale, permițând fiecărei structuri o relație directă și extraadministrativă cu realitatea obiectivelor, scopurilor și valorilor și, desigur, cu realitatea nevoilor de educație.

NEVOILE CONCURRENTE

O problemă specială a analizei nevoilor de educație o constituie problema nevoilor concurente, adică a acelor nevoi care, solicitând aceleași resurse sau resurse similare, nu se pot satisface simultan, așa încât satisfacerea unora blochează sau amână satisfacerea celorlalte.

Raporturile de concurență între nevoi apar ori de câte ori nevoile acționează concomitent și își distribuie un fond comun de resurse, așa încât prin satisfacerea unor nevoi se consumă resursele care ar fi necesare satisfacerii celorlalte nevoi. Este evident că acest fel de raporturi apar cel mai frecvent în cazul resurselor polivalente, adică al acelor resurse care, prin gama vastă de utilizări, pot fi distribuite pentru o gamă variată de nevoi. Din acest punct de vedere, toate nevoile de educație sunt nevoi concurente în raport cu resursele de timp, aceasta atât pentru că timpul este eminentă o resursă limitată, cât și pentru faptul că orice nevoie de educație - ca și nevoile umane în general - implică în procesul satisfacerii un consum mai mic sau mai mare de timp. Polivalența deosebit de mare, practic inepuizabilă, a timpului, privit ca resursă, asociată cu caracterul întotdeauna limitat al acestuia (este vorba de timpul fizic al indivizilor concreți), generează o permanentă insuficiență a timpului în raport cu multitudinea nevoilor care solicită, pentru satisfacerea lor, consum de timp.

Raporturi de concurență între nevoile de educație apar însă și pentru alte categorii de resurse. De pildă, sunt concurente nevoile de educație intelectuală raportate la capacitatea de efort intelectual a elevilor. Este evident, în acest sens, că nevoile specifice ale asimilării cunoștințelor la

fiecare disciplină de învățământ se cumulează pe ansamblul disciplinelor, raportându-se la aceeași resursă (limitată), care este capacitatea de munca intelectuală a elevilor.

I. Nevoile actuale de educație sunt nevoi care apar și se impun pe termen scurt drept condiții ale desfășurării procesului de învățământ și ale funcționării instituției școlare, fiind de fapt nevoile în baza cărora se definesc obiectivele educaționale, se stabilesc conținuturile și metodele de predare și învățare și se organizează procesul de învățământ pe ansamblul instituției școlare. Analiza nevoilor actuale este baza elaborării planurilor manageriale operaționale (semestriale, anuale) ale instituției de învățământ. Nevoile actuale se constituie, acționează și se impun proiectării pedagogice și managementului educațional în următoarele condiții:

* Cea mai mare parte a nevoilor actuale de educație sunt nevoi care însoțesc desfășurarea cotidiană a procesului de învățământ și a căror satisfacere condiționează coerența diferitelor secvențe ale acestui proces, trecerea de la o etapă la alta, precum și adaptarea procesului la schimbările pe planul achizițiilor și capacităților de învățare ale elevilor.

- Nevoile actuale de educație provin și din acele nevoi care, deși există în stare potențială sau latentă pe toată durata procesului de învățământ, deși sunt cunoscute atât de către profesori, cât și de către elevi, nu acționează sau nu impun acțiuni de satisfacere decât sub presiunea unor scadențe iminente sau după acumulări de restanțe care nu mai pot fi ignorate.

- Pe ansamblul unei instituții de învățământ, nevoile actuale de educație se manifestă sub forma concretă a cererii de educație sau a cererii de studii, exprimată cantitativ prin numărul de elevi sau studenți care se adresează instituției și pe care aceasta îi poate școlariza.

II. Nevoile potențiale de educație sunt mai dificil de specificat printr-o definiție operațională care să le delimiteze net de celelalte categorii de nevoi. Și aceasta întrucât potențialitatea este prezentă într-o măsură mai mare sau mai mică în orice nevoie de educație. Înseși nevoile actuale sunt, în mare parte, nevoi potențiale actualizate și cuprind în germen nevoile viitoare. Orientarea spre viitor a educației face ca satisfacerea prezentului imediat să aibă și valențe prospective, să anunțe sau să pregătească un anumit viitor. În caracterul prospectiv al educației nu rezultă neapărat dintr-o opțiune strategică, ci constituie o dimensiune ontică a educației, al cărei prezent este în bună măsură viitorul de ieri și condiționează viitorul de mâine.

Caracterul potențial al nevoilor de educație este dat și de faptul că educația este o activitate de lungă durată. Cele mai multe și mai importante nevoi de educație solicită o perioadă îndelungată de satisfacere, de ordinul anilor, așa încât nevoile pe care educația le poate satisface sunt de fapt nevoi anticipate și anume cu un termen de anticipare care trebuie să fie cel puțin egal cu durata necesară satisfacerii lor. Sintetizând, se poate spune că nevoile potențiale de educație sunt acele nevoi care nu se impun pe termen scurt, dar pot și trebuie să fie anticipate pe baza tendințelor sesizabile pe plan social-economic și educațional, precum și acele nevoi care sunt formulate în prezent, dar cu o scadență la termenul la care sistemul (instituția) de învățământ le poate satisface.

Analizând caracteristicile nevoilor de educație, se constată că relația dintre natura și conținutul lor real, este relație complexă și mijlocită. Aceleași nevoi se pot exterioriza în forme de manifestare diferite, aceleași manifestări pot să fie consecința sau expresia unor nevoi diferite, iar unele nevoi de educație nici nu se manifestă într-un mod specific, nu-și fac resimțită prezența sau se convertesc în nevoi de alta natură.

Factorii care mijlocesc și complică această relație sunt atât factori de ordin general, care țin de combinația manifest/latent, prezentă în majoritatea proceselor sociale, cât și factori specifici, care țin de particularitățile formării și acțiunii nevoilor de educație.

BIBLIOGRAPHY

1. L. Antonesei; „O introducere în pedagogie. Dimensiunile axiologice și transdisciplinare ale educației”. Editura Polirom, Iași, 2002

2. C. Brătianu; „*Management strategic universitar*”. Editura RAO, București, 2001
3. *** *Curriculum Național, Programe școlare*, Seria Liceu, Ministerul Educației Naționale, Consiliul Național pentru Curriculum, București, 2000.
4. D'Hainaut, L.;Lawton, ^,„*Programe de învățământ și educație permanentă*”. Ed.Did. și Pedagogică,București,1981
5. Gagne, R.M.; L.J.: „Principii de design al instruirii”. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977
6. L.Gliga: „*Standarde profesionale pentru profesia didactică*”, Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul Național pentru Pregătirea Profesorilor, București, 2002
7. Ș. Iosifescu: „*Elemente de management strategic și proiectare-pentru școlile pilot*”, Editura CORINT, București, 2000
8. A. Miroiu: *Învățământul românesc azi. Studiu de diagnoză*”, Editura POLIROM, Iași, 1998
9. I. Negrilă -curs Marketing educațional-Facultatea de Științe economice, Universitatea „Vasile Goldiș” Arad
10. I. Radu; „*Strategii metacognitive în procesul învățării la elev?*”. Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002
11. F. Voiculescu: „*Elaborarea obiectivelor educaționale*”. Editura IMAGO, Sibiu, 1995
12. F.Voiculescu: „*Planul strategic de dezvoltare instituțională*”. Editura IMAGO, Sibiu, 1998
13. F. Voiculescu: „*Analiza resurse-nevoi și managementul strategic în învățământ*”. Editura XXI, 2004.
14. T. Pătrăuță: „Rătăcirile noastre educative de azi, Tribuna Învățământului” iulie 2009.
15. M. Ionescu, „Instrucție și educație”, ediția a III-a, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2007
16. M. Ionescu, „Didactica modernă”, ediția a II-a, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2001
17. Mușata Bocoș, „Didactica disciplinelor pedagogice”, Ediția a IV-a, Editura Paralela 45, 2017